

DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2025-292-6-5-14>

УДК 339.51:67.012

АНАЛІЗ ОБОРОТНОСТІ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Лещук К. Б.

ANALYSIS OF WORKING ASSETS TURNOVER IN THE WORKING CAPITAL MANAGEMENT SYSTEM OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Leshchuk K. B.

Прискорення оборотності оборотних засобів, які складають значну частину капіталу промислових підприємств, має виключне значення для їх економіки. Для підвищення ефективності управління капіталом необхідно максимальне покращення використання як основного, так і оборотного капіталу промислових підприємств. Прискорення або уповільнення оборотності безпосередньо впливає на такі показники, як потреба в фінансових ресурсах, процент за банківський кредит, і відповідно на розмір розрахункової рентабельності. В той же час прибуток промислового підприємства за інших рівних умов залежить від тривалості кругообігу оборотних засобів. Для оцінки зміни оборотності оборотних засобів необхідно дослідити фактори, які впливають на прискорення (уповільнення) обороту. Показник оборотності оборотних засобів формується під впливом двох величин: суми обороту і середніх залишків за розглянутий період. Виявлення резервів покращення показників, які впливають на швидкість обороту оборотних засобів, здійснено укрупнений розрахунок за факторами. Зроблена оцінка впливу на оборотність оборотних засобів випуску нової продукції, зміни витрат на одиницю продукції. При цьому окремо виділені фактори, на які підприємство вплинути не може. Аналіз оборотності за окремими елементами оборотних засобів дозволяє виявити ряд відхилень, які потребують ретельного розгляду. І чим детальніше буде групування оборотних засобів, тим більше конкретних даних можна буде отримати про те, як і за рахунок яких елементів виконується (або не виконується) завдання по вивільненню оборотних засобів. Зокрема, зроблена оцінка впливу змін оптових цін на реалізовану продукцію та зміни цін на матеріальні ресурси, які придбаються підприємством для виробничого споживання. Підсумки аналізу звітних даних

підприємства показують, що із досягнутого прискорення в сумі 12,5 дня 63,2 % (7,9 днів) попадає на показники, безпосередньо не пов'язні із діяльністю підприємства, і лише 36,8 % (4,6 дня) – фактори, які пов'язані із інтенсифікацією виробництва. Серед факторів основним є вплив заходів у сфері матеріально-технічного постачання – 1,8 дня. Запропонований підхід дозволить проводити більш глибокий аналіз оборотності оборотного капіталу з метою розробки управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності його використання.

Ключові слова: оборотний капітал, оборотність, середньорічні залишки оборотних засобів, реалізована продукція.

Вступ. Важливий резерв підвищення ефективності виробництва — покращення використання оборотного капіталу, прискорення його оборотності. Рух матеріальних елементів оборотного капіталу опосередковує всі процеси господарської діяльності. Прискорення або уповільнення оборотності оборотних засобів безпосередньо впливає на такі показники, як ефективність капітальних вкладень, темпи зростання продуктивності праці, зниження фондомісткості виробництва, потреба в кредиті, рівень рентабельності та ін. В той же час самий прибуток підприємства при інших рівних умовах залежить від тривалості кругообігу оборотних засобів.

Прискорення їх оборотності і залучення в господарський обіг наднормативних і надлишкових товарно-матеріальних цінностей є великим резервом підвищення ефективності

виробничої діяльності підприємства. Успішне виконання цього завдання потребує дослідження факторів, які впливають на прискорення (уповільнення) обороту засобів на підприємстві, активізації участі планово-економічних органів у розробці заходів по покращенню використання оборотних засобів, а також посилення контролю за їх рухом.

Метою статті є кількісна оцінка впливу окремих факторів на зміну оборотності оборотних засобів з метою покращення управління оборотним капіталом.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження окремих теоретичних та практичних питань управління оборотним капіталом підприємств присвячені дослідження М. С. Забезюк [1], В. І. Куцика [2], І. В. Яскала [3], О. С. Літвінова [4], І. М. Цуркана [5], В. С. Петренка [6], О. М. Гайдар-жинської [7], Ю. В. Дубей [8], Т. В. Кравченка [9] та ін. В цілому автори визначають вирішальний вплив оборотного капіталу на усі сторони виробничо-господарської діяльності підприємства. Зокрема, у праці М. С. Забезюк розкриваються основні функції та принципи управління оборотним капіталом [1, с. 70–71]. На практиці, зазначає І. В. Куцик, відсутність стратегічності в управління оборотним капіталом підприємства призводить до поразки в конкурентній боротьбі і навіть банкрутства [2, с. 167]. Впливу окремих факторів на зміну оборотності оборотного капіталу присвячене дослідження І. В. Яскала [3]. На прикладі промислового підприємства із застосуванням мультиплікативної моделі автор здійснює факторний аналіз зміни оборотного капіталу [3, с. 229]. О. С. Літвінов дає характеристику основним етапам, за якими проводять управління оборотним капіталом [4, с. 106]. У роботі І. М. Цуркан дається характеристика двом теоретичним підходам до управління оборотним капіталом — функціональний та структурний [5]. У публікаціях Череп О. Г., Немна В. Д. [10], Сікетіної Н. Г., Іпатової А. П., Овода М. А. [11] відсутній оцінка впливу окремих факторів на зміну оборотності оборотних засобів.

Незважаючи на численні дослідження, проблема оцінки впливу на зміну оборотності оборотного капіталу не знайшла належного відображення. У багатьох працях відсутній оцінка впливу окремих факторів на зміну оборотності оборотного капіталу. Зокрема, в роботі І. В. Яскала розраховується термін обороту за окремими складовими елементами оборотних засобів, проте не оцінюється її вплив на зміну загальної оборотності оборотного капіталу [3].

Крім того, важливого значення набуває виділення окремих факторів, на які підприємство вплинути не може. Такий аналіз дозволить обґрунтовано приймати управлінські рішення щодо покращення управління оборотним капіталом на промислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Раціональне управління оборотними засобами — важлива складова загальної проблеми підвищення ефективності виробництва. За допомогою економічного аналізу як засобу управління забезпечується ефективне формування джерел оборотних засобів та їх використання.

Важливим показником, що характеризує ефективність використання оборотних засобів, є їх оборотність. Найбільш ефективне використання оборотних засобів означає, що вони повинні забезпечити максимальний випуск продукції, використовуючи при цьому мінімальну суму засобів.

Прискорення швидкості обороту оборотних засобів на підприємствах є одним із головних шляхів підвищення ефективності використання оборотного капіталу, більш раціонального використання матеріальних та фінансових ресурсів. Аналіз використання оборотних засобів підприємства включає проведення комплексного аналізу основних факторів, які впливають на прискорення оборотності оборотних засобів і аналізу ступеня забезпеченості фінансовими та кредитними ресурсами оборотних засобів підприємств, виходячи із впливу окремих факторів.

Підвищення ефективності використання оборотних засобів представляє собою комплексну проблему. Її успішне рішення безпосередньо пов'язане із удосконаленням організації та управління виробництвом, покращення матеріально-технічного постачання і збуту, посиленням фінансового та кредитного впливу на швидкість обороту ресурсів.

До узагальнюючих показників оборотності відносять: середня тривалість одного обороту засобів в днях; число оборотів за рік; сумою оборотних засобів на 1 грн реалізованої продукції.

Як відомо, оборотність оборотних засобів визначається часом, на протязі якого ці кошти, що авансовані підприємством в грошовій формі, здійснивши ряд послідовних операцій в сферах виробництва та обігу, знову приймають грошову форму. За його допомогою можна прослідити прискорення або уповільнення фактичного їх обороту порівняно із плановим

або із оборотом за попередній період. У відповідності до діючого порядку оборотність таких засобів виражається тривалістю одного обороту в днях (відношення середнього залишку оборотних засобів до одноденного обороту по реалізації) [12, с. 86]. Поряд із фактичною обчислюється і планова оборотність оборотних засобів. У відповідності до діючої методики планова оборотність обчислюється тільки за нормованими оборотними засобами.

Показник оборотності оборотних засобів формується під впливом двох величин: суми обороту і середніх залишків оборотних засобів за даний період часу. Таким чином, при перевірці оборотності необхідно в першу чергу встановити кожну із даних величин.

В якості обороту по реалізації приймається обсяг реалізації (P), в який включається.

1. Вартість фактично реалізованої продукції в оптових цінах підприємства, тобто дохід від реалізації за вирахуванням: податку на додану вартість, акцизів та інших податків, які не включаються до складу доходу; наданих знижок; вартості повернутих раніше проданих товарів; податків і зборів.

При визначенні розміру обороту для обчислення оборотності оборотних засобів за плановий період із загальної суми виручки від реалізації повинні бути виключені:

а) виручка від реалізації продукції, виготовлена з відступами від стандартів та технічних умов;

б) додаткова виручка, отримана підприємством від завищення (порушення) встановлених цін та тарифів.

2. Середньорічна сума оборотних засобів ($\bar{O}$) включає в себе величину нормованих і ненормованих оборотних засобів. До нормованих оборотних засобів відносяться середні залишки матеріальних цінностей і затрат, на які встановлюються нормативи їх залишків.

До ненормованих оборотних засобів відносять: грошові кошти; відвантажені товари та здані роботи (включаючи прокредитовані банком); відвантажені товари, не оплачені покупцями у встановлений строк; товари, які знаходяться на відповідальному зберіганні у покупців у зв'язку із відмовою від акцепту; всі види дебіторської заборгованості. Крім того, при розрахунку оборотності всіх оборотних засобів (в тому числі і ненормованих) до середнім фактичним залишкам додаються середні залишки іммобілізованих підприємством оборотних засобів, до яких відносять:

перевищення заборгованості працівників за позиками на індивідуальне будівництво і інші потреби, а також за товарами, які куплені в кредит, над позиками банку, отриманими підприємством на ці цілі;

недостача понад норм убутку і втрати від порчі товарно-матеріальних цінностей, які не списані із балансу у встановленому порядку.

Інформація про ці кошти може бути отримана на підприємстві за даними бухгалтерського та оперативного обліку.

Оборотні засоби постійно знаходяться в русі, їх розмір весь час змінюється. Тому для визначення оборотності необхідно попередньо обчислити середні (фактичні або планові) залишки оборотних засобів, які функціонували у відповідному періоді.

Середні залишки оборотних засобів (нормованих і ненормованих) визначаються шляхом додавання половини їх залишків на початок і кінець періоду та суми залишків за інші періоди. Для обчислення середньорічних залишків оборотних засобів половина їх залишків на початок і кінець року складається із залишками на початок кожного із решти 11 місяців (з 1 лютого по 1 грудня) і отриманий результат ділиться на 12 місяців.

На основі отриманих даних про величини обороту по реалізації і середніх фактичних залишків оборотних засобів можна обчислювати оборотність. Однак ця величина сама по собі мало про що говорить. Судити про прискорення або уповільнення часу кругообороту оборотних засобів можна лише при співставленні її з фактичною оборотністю оборотних засобів даного підприємства за відповідний період минулого року (або минулих років), або із плановою оборотністю, передбаченою за звітний період поточного року (або будь-який інший базовий період).

Використовуючи метод ланцюгових підстановок, розглянемо вплив зміни середніх залишків оборотних засобів та зміни обсягу реалізації на уповільнення або прискорення оборотності оборотних засобів.

Швидкість обороту залежить передусім від обсягу реалізації продукції за оптовими цінами підприємства. Для визначення впливу цього фактору слід порівняти оборотність за попередній період з оборотністю, яка могла б бути при середніх залишках оборотних засобів попереднього періоду і фактичного обсягу реалізації продукції. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$\Delta L_p = \frac{\bar{O}_0 \times 360}{P_1} - D_0, \quad (1)$$

де ΔL_p — зміна оборотності оборотних засобів у звітному періоді порівняно із попереднім періодом в днях в результаті зміни обсягу реалізації продукції;

$\bar{O}_0$ — середні залишки всіх оборотних засобів у попередньому році;

P_1 — обсяг реалізованої продукції за оптовими цінами підприємства у звітному році;

D_0 — оборотність в днях усіх оборотних засобів у попередньому році.

Поряд із обсягом реалізації продукції на швидків обороту ресурсів здійснює безпосередній вплив зміна середньорічних залишків оборотних засобів. З метою визначення впливу зміни середньорічних залишків оборотних засобів на зміну оборотності необхідно фактичну оборотність в днях за звітний період порівняти із той оборотністю, яка могла б бути при фактичній реалізації продукції в звітному році при середній сумі оборотних засобів попереднього року:

$$\Delta L_{os} = D_1 - \frac{\bar{O}_0 \times 360}{P_1}, \quad (2)$$

де ΔL_{os} — зміна загальної оборотності в днях в результаті зміни проти попереднього року середньої суми оборотних засобів;

D_1 — фактична оборотність в днях всіх оборотних засобів у звітному році;

$\bar{O}_0$ — середні залишки всіх оборотних засобів у попередньому році;

P_1 — обсяг реалізованої продукції за оптовими цінами підприємства у звітному році.

На основі розрахунків, здійснених за формулами (1) і (2), можна виявити, який показник — обсяг реалізації продукції чи середньорічна вартість оборотних засобів — здійснили найбільший вплив на зміну оборотності оборотних засобів.

Оборотність оборотних засобів є комплексним, узагальнюючим показником, в якому відображаються результати виробничої, постачальницької та збутової видів діяльності. Зміни, які у них відбуваються, здійснюють прямий або опосередкований вплив на зростання або уповільнення оборотності оборотних засобів. У зв'язку із цим потребує більш детального

аналізу вплив окремих факторів на зміну загальної величини оборотності.

З метою проведення поглибленого аналізу оборотності необхідно розрахувати швидкість обороту за окремими видами засобів, які входять до складу оборотних засобів підприємства. З цією метою необхідно визначити:

1) загальні показники оборотності за окремими складовими елементами оборотних засобів (матеріали, незавершене виробництво і т. п.) у вигляді співвідношення середньорічної вартості окремих елементів до загального обсягу реалізованої продукції;

2) окремі показники оборотності у вигляді співвідношення середньорічної вартості засобів, які вкладені в даний елемент оборотних засобів, до суми їх вибуття на наступну фазу або стадію кругообігу.

Оборотність окремих складових оборотних засобів у значній мірі визначає їх загальну оборотність. Проводячи аналіз оборотності оборотних засобів необхідно мати на увазі, що показник їх оборотності по підприємству в цілому недостатньо для характеристики ефективності використання оборотних засобів підприємства. Необхідно прослідкувати, як склалася оборотність виробничих запасів та інших елементів оборотних засобів, на яких стадіях кругообігу досягається прискорення (допущене уповільнення) оборотності. Для цього поряд із оборотністю оборотних засобів в цілому по підприємству (з поділом на нормовані і ненормовані) необхідно обчислити і окремі показники за відповідними елементами цих засобів, визначити їх частку кожного із них в загальній тривалості обороту таких засобів всього підприємства і відповідно розмір вивільнених (додатково залучених) оборотних засобів у зв'язку із прискоренням (уповільненням) їх оборотності за кожним елементом.

Часткові показники оборотності для окремих елементів (груп) оборотних засобів обчислюються так же, як і загальний показник, а саме:

а) середні залишки за відповідним елементом (групою) оборотних засобів визначаються описаним вище порядком;

б) для кожного елемента оборотних засобів в якості обороту приймається різна величина: собівартість виробленої продукції, обсяг відвантаженої продукції, оборот по реалізації.

Проте аналітично ув'язати окремі та загальні показники оборотності досі не має змоги, оскільки сума часу за окремими показниками

елементів не співпадає із часом обороту усіх оборотних засобів. Для обчислення показників оборотності для окремих елементів оборотних засобів в якості бази приймають різні величини: для сировини і матеріалів — їх витрати в процесі виробництва; для незавершеного виробництва — випуск товарної продукції за собівартістю; для готової продукції — відвантаження продукції за собівартістю.

Співставивши тривалість кожного часткового обороту в днях за звітний і базовий періоди (або один один і той же період за планом і фактично), отримаємо показник прискорення (уповільнення) оборотності за даною групою оборотних засобів. Помноживши ці величини (дні) на одноденний оборот підприємства в цілому, отримаємо суму засобів, які вивільнені за рахунок прискорення або додатково залучені через уповільнення оборотності за даною групою оборотних засобів.

Вплив зміни окремих показників оборотності (в днях) по даному виду оборотних засобів на загальну оборотність за усіма оборотними засобами ΔL в цілому можна визначити за формулою:

$$\Delta L = \Delta L_{\text{от}} \times \frac{O_{\text{от}}}{P_1}, \quad (3)$$

де $\Delta L_{\text{от}}$ — зміна окремої оборотності в днях за даним видом оборотних засобів;

$O_{\text{от}}$ — сума окремого обороту за даним видом оборотних засобів у звітному періоду.

Таким чином, оборотності за окремими елементами оборотних засобів дозволяє виявити ряд відхилень, які потребують подальшого ретельного розгляду. І чим детальніше буде групування оборотних засобів, чим більше статей балансу буде охоплено при розрахунках, тим більше конкретних даних можна буде отримати про те, як і за рахунок яких елементів виконується (або не виконується) завдання по вивільненню оборотних засобів.

За діючою методикою при обчисленні сум вивільнення або додаткового залучення оборотних засобів в результаті зміни їх оборотності необхідно:

а) розрахувати одноденний оборот шляхом ділення обороту по реалізації за базовий (або плановий) і звітний період на число днів в цьому періоді;

б) визначити тривалість одного обороту в днях за попередній (базовий) або плановий період і за звітний період шляхом ділення

середніх залишків оборотних засобів на одноденний оборот за відповідний період;

в) співставити тривалість одноденного обороту (в днях) у звітному періоді з фактичною тривалістю одноденного обороту в базовому періоді (або за планом на звітний період), визначив таким чином число днів прискорення або уповільнення оборотності;

г) помножити число днів прискорення або уповільнення оборотності оборотних засобів на одноденний оборот по реалізації за звітний період.

Зміна оборотності оборотних засобів є результатом впливу багатьох факторів, які прямо або опосередковано впливають на розмір середньорічних залишків оборотних засобів та обсяг реалізованої продукції. Оскільки фактори, які впливають на зміну оборотності, є досить численними, необхідно здійснити оцінку впливу за основними, найбільш вагомими факторами.

В сучасних умовах з метою розробки заходів щодо прискорення оборотності оборотних засобів на підприємстві доцільним є проведення глибокого аналізу факторів, які впливають на зміну їх оборотності. Фактори, які впливають на зміну оборотності оборотних засобів, можна поділити на дві групи. До першої групи включають фактори, на які підприємство може вплинути, до другої — фактори, які безпосередньо не пов'язані зі діяльністю підприємства.

В умовах швидкого розвитку науково-технічного процесу в промисловості відбувається процеси швидкого оновлення номенклатури та асортименту продукції. Випуск нової продукції впливає як на зміну потреби в оборотних засобах, так і на обсяг реалізованої продукції. З однієї сторони, виробництво нової продукції у більшості випадків потребує додаткових витрат, що призводить до збільшення потреби в оборотних засобах, а з іншої — викликає зміни в обсягу реалізації продукції. Якщо темпи зростання обсягу реалізованої продукції перевищують збільшення залишків оборотних засобів, має місце прискорення оборотності, якщо навпаки, то уповільнення. Зміну швидкості обороту у зв'язку із виробництвом і реалізацією нової продукції можна обчислити за наступною формулою:

$$\Delta L_{\text{н}} = \frac{(\bar{O}_c - \bar{O}_{\text{от}}) \times D}{P_1 - P_{\text{н}}} - \frac{\bar{O}_c \times D}{P_1}, \quad (4)$$

де $\Delta L_{\text{н}}$ — прискорення (уповільнення) обороту засобів (в днях);
 $\bar{O}_{\text{с}}$ — середньорічні залишки оборотних засобів за звітний період;
 D — число днів у звітному (плановому) періоді;
 P_1 — обсяг реалізованої продукції за оптовими цінами підприємства у звітному періоді;
 $P_{\text{к}}$ — збільшення обсягу реалізації нової продукції за підвищеними цінами у звітному періоді;
 $\bar{O}_{\text{сн}}$ — середньорічна сума приросту оборотних засобів внаслідок випуску нових виробів.

Зміст даної формули полягає в наступному. Спочатку обчислюється оборотність оборотних засобів без урахування середньорічних залишків та обороту з реалізації, що пов'язані із випуском нової продукції. Потім цей показник порівнюється із загальним показником оборотності за звітний період. Якщо в результаті обчислень результат отримується від'ємний, це означає уповільнення оборотності, якщо додатний — їх прискорення.

Іншим фактором, який здійснює суттєвий вплив на потребу в оборотних засобах на підприємстві, є рівень затрат на виробництво одиниці продукції. При зростанні обсягу витрат за інших рівних умов збільшується потреба в оборотних засобах, якщо навпаки, то зменшується. З метою оцінки впливу зниження собівартості порівняної продукції на динаміку залишків оборотних засобів слід виходити із того, що зниження матеріаломісткості продукції повинно призводити до пропорційного зменшення залишків оборотних засобів. При визначенні впливу затрат на одиницю продукції на оборотність оборотних засобів необхідно визначити середньорічні залишки оборотних засобів за окремими елементами оборотних засобів (сировині і матеріалів, незавершеному виробництві і готовій продукції). При розрахунках необхідно о середньорічних залишків оборотних засобів в сировині, матеріалах додати їх вартість в незавершеному виробництві та готовій продукції. Вартість матеріалів і сировини в незавершеному виробництві та готовій продукції можна визначити шляхом добутку середньорічної вартості залишків незавершеного виробництва та готової продукції на питому вагу матеріалів відповідно в незавершеному виробництві і в собівартості готової продукції. Але на практиці

такі розрахунки є досить трудомісткими. Крім того, не завжди є висхідні дані для розрахунків.

Вплив зниження собівартості порівняної продукції на динаміку залишків оборотних засобів здійснити спрощеним способом. Розрахунок здійснюють в два етапи. На першому етапі визначається сума зменшення (збільшення) середньорічних залишків оборотних засобів під впливом зниження (подорожчання) собівартості продукції за наступною формулою:

$$\Delta \bar{O}_{\text{соб}} = \frac{O_{\text{ф}} \times P}{100 \pm P}, \quad (5)$$

де $\Delta \bar{O}_{\text{соб}}$ — збільшення або зменшення залишків цінностей;

$O_{\text{ф}}$ — фактичні залишки цінностей за звітний період;

P — процент зниження або подорожчання собівартості порівняної товарної продукції за звітом.

На основі даного розрахунку визначається сума оборотних засобів, яка вивільнена або додатково залучена в результаті зниження (подорожчання) собівартості продукції.

На другому етапі обчислюють зміну залишків оборотних засобів цілому по підприємству за формулою:

$$\Delta L_{\text{соб}} = \frac{\Delta \bar{O}_{\text{соб}} \times 360}{P_1}, \quad (6)$$

Після того, як обчислили за кожним видом товарно-матеріальних цінностей, результати підсумовуються.

Вплив на оборотність таких факторів, які безпосередньо не пов'язаних із діяльністю підприємства, можна визначити наступними чином. При введенні нових оптових цін на реалізовану продукцію зміна швидкості обороту засобів обчислюється за формулою:

$$\Delta L_{\text{цр}} = \frac{\bar{O}_1 \times 360}{P} - \frac{\bar{O}_1 \times 360}{P_1}, \quad (7)$$

де $\Delta L_{\text{цр}}$ — прискорення (+), уповільнення (–) оборотності (в днях);

$\bar{O}_1$ — середньорічні залишки оборотних засобів в звітному періоді;

P — обсяг реалізації продукції за рік по знов введеним цінам;

P_1 — обсяг реалізації за рік по цінам, які діяли до введення нових оптових цін.

При зміні цін на матеріальні ресурси, які купує підприємство для виробничих потреб, зміна швидкості обороту засобів слід визначити так:

$$\Delta L_{\text{мц}} = \frac{C_0 \times 360}{P_1} - \frac{C_{01} \times 360}{P_1}, \quad (8)$$

де $\Delta L_{\text{мц}}$ — прискорення (+), уповільнення (–) оборотності (в днях);

C_0 — середньорічні залишки оборотних засобів за поточними цінами купівлі (звітнього року);

C_{01} — середньорічні залишки оборотних засобів за цінами, які діяли о введення нових цін (звітнього року).

Одним із важливих факторів, який впливає на оборотність оборотних засобів, є умови забезпечення промислового підприємства сировиною, матеріалами та іншими матеріальними цінностями, а також організація збутової діяльності. Розглянемо порядок розрахунку цих факторів, які прямо не пов'язані із діяльністю підприємства.

Спочатку визначається зміна виробничих запасів (у днях) у звітному періоді порівняно із базовим періодом. Розрахунок ведеться за формулою:

$$K_{\text{оз}} = \left(\bar{O}_{\text{м0}} : \frac{M_0}{360} \right) - \left(\bar{O}_{\text{м1}} : \frac{M_1}{360} \right), \quad (9)$$

де $K_{\text{оз}}$ — зміна виробничих запасів (в днях);

$\bar{O}_{\text{м0}}$ і $\bar{O}_{\text{м1}}$ — середньорічні запаси матеріалів, напівфабрикатів відповідно у базисному і звітному роках;

M_0 і M_1 — витрати матеріалів, напівфабрикатів відповідно у базисному і звітному роках.

Для точного визначення впливу умов матеріально-технічного постачання на зміну оборотності оборотних засобів необхідно із отриманого результату виключити вплив факторів, які безпосередньо не пов'язані із матеріально-технічним постачанням. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$K_{\text{м}} = K_{\text{оз}} - \Delta L_{\text{пр}} - \Delta L_{\text{мц}}. \quad (10)$$

Вплив зміни виробничих запасів на оборотність в цілому по підприємству визначають наступним чином:

$$\Delta L_{\text{м-т.п}} = \left(\frac{M_1}{360} \times K_{\text{м}} \right) \times \frac{360}{P_1}, \quad (11)$$

Аналогічним чином визначається вплив заходів у сфер збуту готової продукції. Спочатку визначається скорочення або збільшення запасів готової продукції в днях обороту:

$$K_{\text{тп}} = \left(\Gamma \Pi_0 : \frac{B_0}{360} \right) - \left(\Gamma \Pi_1 : \frac{B_1}{360} \right), \quad (12)$$

де $K_{\text{тп}}$ — скорочення запасів готової продукції (в днях);

$\Gamma \Pi_0$ і $\Gamma \Pi_1$ — середньорічні запаси готової продукції в базовому і звітному роках;

B_0 і B_1 — річний випуск продукції в базовому та звітному періодах (за собівартістю).

Потім для правильної оцінки впливу факторів, пов'язаних із сферою збуту продукції, необхідно із отриманого результату (прискорення оборотності) виключити вплив факторів, які безпосередньо не пов'язані із сферою збуту. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$K_{\text{оп}} = K_{\text{тп}} - \Delta \bar{O}_{\text{собр}}, \quad (13)$$

де $\Delta \bar{O}_{\text{собр}}$ — скорочення періоду обороту готової продукції в результаті зниження собівартості продукції (див. формулу 5),

а потім визначається їх вплив на оборотність в цілому по підприємству:

$$\Delta L_{\text{тп}} = \left(\frac{B_1}{360} \times K_{\text{тп}} \right) \times \frac{360}{P_1}. \quad (14)$$

Приведемо приклад визначення величини прискорення оборотності оборотних засобів під впливом окремих факторів (табл. 1).

Нагромадження понаднормативних залишків товарно-матеріальних цінностей (покупних напівфабрикатів, незавершеного виробництва та готової продукції) призвели до збільшення залишків нормованих оборотних засобів і уповільненню оборотності.

Розрахунок впливу факторів на зміну оборотності оборотних засобів промислового підприємства здійснювався у такій послідовності.

Таблиця 1

**Приклад визначення величини прискорення оборотності нормованих засобів
під впливом окремих факторів**

(цифри умовні)

Показники	Попередній рік	Звітний рік	Зміна	
			абсолютне	в % до попереднього року
1. Обсяг реалізації в оптових цінах підприємства				
а) за цінами попереднього року	3000	3200	+200,0	106,7
б) за цінами звітного року	–	3350	+350,0	11,7
2. Середньорічні залишки нормованих оборотних засобів				
за цінами купівлі, які діяли в попередньому році	1200	1240	+40,0	
за цінами купівлі, які діяли у звітному році	–	1224	+24,0	×
середньорічні залишки сировини, матеріалів, покупних напівфабрикатів	400	408	+8,0	
середньорічні залишки незавершеного виробництва	500	512	+12,0	
середньорічні залишки готової продукції	300	320	+20,0	
3. Середньорічна сума приросту нормованих оборотних засобів внаслідок випуску нової продукції	–	16	×	
4. Зниження собівартості порівняної продукції (в %)	0,6	0,3	×	
5. Витрати матеріалів і напівфабрикатів у виробництво	1600	1740	+140,0	108,8
6. Річний випуск (за собівартістю)	2600	2840	+240,0	109,2

Джерело: складено автором.

В минулому році оборотність в цілому по промисловому підприємству склала:

$$\frac{1200 \times 360}{3000} = 144 \text{ днів.}$$

У звітному періоді оборотність нормованих оборотних засобів становив

$$\frac{1224 \times 360}{3350} = 131,5 \text{ днів.}$$

Прискорення оборотності у звітному році порівняно із попереднім роком склало 12,5 дня (144 – 121,5), в тому числі за рахунок:

1) зміни обсягу реалізації продукції:

$$\frac{1200 \times 360}{3350} = 129,0 - 144 = -15,0 \text{ дні;}$$

2) за рахунок зміни середньорічної вартості оборотних засобів

$$131,5 - \frac{1200 \times 360}{3350} = 131,5 - 129,0 = +2,5 \text{ днів;}$$

Результатом прискорення або уповільнення оборотності оборотних засобів є відносне вивільнення або додаткове залучення оборотних засобів. Щоб визначити суму додатково вивільнених (або додатково залучених) оборотних засобів, необхідно величину фактичної середньоденної виручки від реалізації продукції за аналізований період помножити на кількість днів зміни оборотності:

Фактична одноденна виручка від реалізації продукції склала 9,3 ис. грн (3350:360).

Прискорення оборотності на 12,5 днів порівняно з минулим роком дало можливість підприємству вивільнити з обороту 116,3 тис. грн (9,3·12,5).

Вплив факторів, які безпосередньо пов'язані із діяльністю підприємства:

а) зниження собівартості порівняної продукції (розрахунок здійснюється спрощеним методом)

$$\Delta \bar{O}_{\text{соб}} = \frac{1224 \times 0,3}{100 - 0,3} = 3,7 \text{ тис. грн;}$$

$$\Delta L_{\text{соб}} = \frac{3,7 \times 360}{3350} = -0,4 \text{ днів;}$$

б) проведення заходів в сфері матеріально-технічного постачання

$$K_{\text{ос}} = \left(400 : \frac{1600}{360} \right) - \left(408 : \frac{1740}{360} \right) = 90 - 84,4 = -5,6 \text{ днів;}$$

$$K_{\text{м}} = 5,6 - 0,4 - 1,7 = -3,5 \text{ днів;}$$

$$\Delta L_{\text{м-т.п}} = \left(\frac{1740}{360} \times 3,8 \right) \times \left(\frac{360}{3350} \right) = -1,8 \text{ днів;}$$

в) проведення заходів в сфері збуту готової продукції:

$$K_{\text{оз}} = \left(300 : \frac{2600}{360} \right) - \left(320 : \frac{2840}{360} \right) = -0,9 \text{ днів;}$$

$$K_{\text{оп}} = 0,9 - 0,4 = -0,5 \text{ днів.}$$

$$\Delta L_{\text{тп}} = \left(\frac{2840}{360} \times 0,5 \right) \times \frac{360}{3350} = -0,4 \text{ днів.}$$

Вплив факторів, які прямо не пов'язані із діяльністю підприємства, визначають наступним чином:

а) введенням нових цін на реалізовану продукцію:

$$O_{\text{ц}} = \frac{1224 \times 360}{3350} - \frac{1224 \times 360}{3200} = -6,2 \text{ дня};$$

б) зміни цін на матеріальні цінності, які купуються підприємством:

$$O_{\text{мц}} = \frac{1224 \times 360}{3350} - \frac{1240 \times 360}{3350} = -1,7 \text{ дня}.$$

Аналіз даних дозволяє зробити висновок, що із досягнутого прискорення оборотності (12,5 дня) понад половини (63,2 %) було отримано за рахунок факторів, які не залежать від діяльності підприємства, зокрема, введенням нових цін на реалізовану продукцію (6,2 дня) і зміною цін на матеріальні цінності (1,7 дня), які купуються промисловим підприємством для виробничого призначення.

Для виявлення причин зміни швидкості обороту оборотних засобів і розробки заходів щодо прискорення їх оборотності необхідно провести аналіз окремих елементів оборотних засобів, зокрема, сировини і матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції і т. п. Обчислені на основі перерахованих даних окремі показники оборотності характеризують тривалість знаходження оборотних засобів на різних стадіях кругообороту. Проте слід мати на увазі, що окремі показники оборотності не дають можливості встановити дольову участь кожного виду в загальному обороті. Їх не можна сумувати, оскільки обороти по окремим елементам частково співпадають у часі.

Висновки. Прискорення швидкості обороту засобів на промислових підприємствах є одним із головних шляхів зменшення потреби у матеріальних та фінансових ресурсах. Зроблений комплексний аналіз основних факторів, які вплинули на прискорення оборотності оборотних засобів. В цілому по підприємству прискорення оборотності склало 12,5 дня. Результати досліджень дозволяють зробити висновок про вплив окремих факторів на прискорення оборотності. В результаті розрахунків встановлено, що 63,2 % прискорення оборотності було досягнуто за рахунок введення нових оптових цін (6,2 дня) та зниження цін на матеріальні ресурси, які купуються підприємством (1,7 дня). Представлений порядок аналізу впливу факторів на зміну оборотності дасть змогу більш точно та якісно проводити економічний аналіз ефективності використання оборотних засобів на підприємстві.

Література

1. Забедюк М. С. Теоретичні аспекти управління оборотним капіталом підприємства. *Економічні*

науки. Серія : Облік і фінанси. 2019. Вип. 16. С. 67–72.

2. Куцик В. І., Хомицький А. І., Кук М. І. Стратегія управління ефективністю формування та використання оборотного капіталу в сучасних умовах *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.* 2017. Вип. 53. С. 166–171.
3. Яскал І. В., Кондрієвич О. В. Комплексний аналіз ефективності використання оборотного капіталу промислового підприємства. *Економічний аналіз.* 2018. Т. 28, № 3. С. 225–232.
4. Літвінов О. С., Гуменюк І. О. Управління оборотним капіталом підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2021. № 7–8. С. 103–108.
5. Цуркан І. М., Остапенко А. О. Існуючі теоретичні підходи до управління оборотним капіталом підприємства. *Ефективна економіка.* 2022. № 8. Режим доступу: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/issue/view/25>. DOI: 10.32702/2307-2105.2022.8.32.
6. Петренко В. С., Архіпова Т. А. Ефективність фінансового управління оборотним капіталом підприємств. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки.* 2016. Вип. 96. С. 66–71.
7. Гайдаржийська О. М., Щепіна Т. Г., Білковська Д. І. Формування оборотного капіталу підприємства. *Менеджер.* 2017. № 2. С. 41–46.
8. Дубей Ю. В. Шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу промисловими підприємствами України. *Економічний вісник Національного гірничого університету.* 2018. № 2. С. 100–108.
9. Кравченко Т. В. Концептуальні аспекти аналізу ефективності процесів формування та використання оборотного капіталу підприємств. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Економіка.* 2016. Т. 285, Вип. 273. С. 38–43.
10. Череп О. Г., Немна В. Д. Ефективність використання оборотних коштів підприємств. Розділ в монографії: *Забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості держави на засадах сталого розвитку суб'єктів господарювання: колективна монографія.* За заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : видавець ФОП Мокшанов В. В., 2017. С. 135–139.
11. Сікетіна Н. Г., Іпатова А. П., Овод М. А. Аналіз ефективності використання оборотних активів підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ».* 2018. № 47(1323). С. 78–81.
12. Економіка підприємства / Л.Л. Лазебник, В.В. Гурочкіна, Л.В. Слюсарєва та ін. ; за заг. ред. Л.Л. Лазебник. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. 426 с.

References

1. Zabedjuk M. S. Teoretychni aspekty upravlinnja oborotnym kapitalom pidpryjemstva. *Ekonomiczni*

- nauky. Serija : Oblik i finansy. 2019. Vyp. 16. S. 67–72.
2. Kucyk V. I., Khomyckij A. I., Kuk M. I. Strateghija upravlinnja efektyvnistju formuvannja ta vykorystannja oborotnogho kapitalu v suchasnykh umovakh Visnyk Ljvivskogho torghoveljno-ekonomichnogho universytetu. Ekonomichni nauky. 2017. Vyp. 53. S. 166–171.
3. Jaskal I. V., Kondrijevyh O. V. Kompleksnyj analiz efektyvnosti vykorystannja oborotnogho kapitalu promyslovogho pidpryjemstva. Ekonomichnyj analiz. 2018. T. 28, № 3. S. 225–232.
4. Litvinov O. S., Ghumenjuk I. O. Upravlinnja oborotnym kapitalom pidpryjemstva. Naukovyj visnyk Odesjkogho nacionaljnogho ekonomichnogho universytetu. 2021. № 7–8. S. 103–108.
5. Curkan I. M., Ostapenko A. O. Isnujuchi teoretychni pidkhody do upravlinnja oborotnym kapitalom pidpryjemstva. Efektyvna ekonomika. 2022. № 8. Rezhym dostupu: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/25>. DOI: 10.32702/2307-2105.2022.8.32.
6. Petrenko V. S., Arkhipova T. A. Efektyvnist finansovogho upravlinnja oborotnym kapitalom pidpryjemstv. Tavrijskij naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky. 2016. Vyp. 96. S. 66–71.
7. Ghajdarzhysjka O. M., Shhepina T. Gh., Bilkovsjka D. I. Formuvannja oborotnogho kapitalu pidpryjemstva. Menedzher. 2017. # 2. S. 41–46.
8. Dubjej Ju. V. Shljakhy pidvyshhennja efektyvnosti vykorystannja oborotnogho kapitalu promyslovymy pidpryjemstvamy Ukrainy. Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho ghirnychogho universytetu. 2018. № 2. S. 100–108.
9. Kravchenko T. V. Konceptualni aspekty analizu efektyvnosti procesiv formuvannja ta vykorystannja oborotnogho kapitalu pidpryjemstv. Naukovi praci [Chornomorsjkogho derzhavnogho universytetu imeni Petra Moghyly komple-ksu "Kyjevo-Moghyljansjka akademija"]. Serija: Ekonomika. 2016. T. 285, Vyp. 273. S. 38–43.
10. Cherep O. G., Nemna V. D. (2017). Efficiency of use of working capital of enterprises. Section in the monograph: Ensuring innovation and investment attractiveness of the state on the basis of sustainable development of economic entities: collective monograph. General editor. A. V. Cherep. Zaporizhzhia: publisher of FOP Mokshanov V. V., pp. 135–139.
11. Siketina N. G., Ipatova A. P., Ovod M. A. (2018). Analysis of the efficiency of using current assets of the enterprise. Bulletin of NTU "KhPI". №. 47(1323). P. 78–81.
12. Ekonomika pidpryjemstva / L.L. Lazebnyk, V.V. Ghurochkina, L.V. Sljusareva ta in. ; za zagh. red.

L.L. Lazebnyk. Irpinj: Universy-tet DFS Ukrainy, 2021. 426 s.

Leshchuk K. B. Analysis of working assets turnover in the working capital management system of an industrial enterprise

Acceleration of turnover of working capital, which constitutes a significant part of the capital of industrial enterprises, is of exceptional importance for their economy. To increase the efficiency of capital management, it is necessary to maximize the use of both fixed and working capital of industrial enterprises. Acceleration or deceleration of turnover directly affects such indicators as the need for financial resources, interest on a bank loan, and, accordingly, the size of the estimated profitability. At the same time, the profit of an industrial enterprise, other things being equal, depends on the duration of the turnover cycle of working capital. To assess changes in the turnover of working capital, it is necessary to study the factors that affect the acceleration (slowdown) of turnover. The turnover indicator of working capital is formed under the influence of two quantities: the amount of turnover and average balances for the period under consideration. To identify reserves for improving indicators that affect the speed of turnover of working capital, a consolidated calculation by factors was carried out. An assessment of the impact on the turnover of working capital of the release of new products, changes in unit costs of production. At the same time, factors that the enterprise cannot influence are separately highlighted. In particular, an assessment of the impact of changes in wholesale prices on sold products and changes in prices for material resources purchased by the enterprise for production consumption is made. The results of the analysis of the enterprise's reporting data show that of the achieved acceleration in the amount of 12.5 days, 63.2% (7.9 days) falls on indicators that are not directly related to the activities of the enterprise, and only 36.8% (4.6 days) are factors that are associated with the intensification of production. Among the factors, the main one is the impact of measures in the field of material and technical supply - 1.8 days. The proposed approach will allow for a more in-depth analysis of the turnover of working capital in order to develop management decisions aimed at increasing the efficiency of its use.

Key words: working capital, turnover, average annual balances of working capital, sold products.

Лешук Костянтин Борисович – к.ю.н, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права, Харківський університет, м. Харків.

Стаття подана 11.05.2025.